

Asia Kuvateosten manipuloiminen ja sisällyttäminen musiikkivideoon

Hakija N.N.

Annettu 12.06.2002

SELOSTUS ASIASTA

Lausuntopyyntö

N.N. (jäljempänä hakija) on pyytänyt 10.01.2002 saapuneella kirjeellään tekijänoikeusneuvoston lausuntoa tekijänoikeudellisesti suojattujen kuvateosten käyttämisestä musiikkivideoissa.

Lausuntopyynnön mukaan hakijan yhtyeen suunnittelemassa musiikkivideosa tulisi esiintymään kuuluisia mieshahmoja, joita he poimisivat elokuvista, taideteoksista, valokuvista, televisio-ohjelmista ja vastaavasta materiaalista. Hakijan tarkoituksena on tehdä mieshahmoja sisältävistä otoksista niin sanottuja scratch-video -osuuksia, joissa leikkaustahti on erittäin nopea ja kuvien alkuperäinen muoto kadotettu videotekniikalla. Scratch-tekniikalla toteutettuja videoita on 1980-luvulta asti ollut lukuisia, eikä niistä hakijan käsityksen mukaan ole syntynyt tekijänoikeudellisia ongelmia.

Hakija on esittänyt tekijänoikeusneuvostolle seuraavat kysymykset:

1. Ovatko mainitunlaiseen käyttötarkoitukseen tulevat kuvateokset aina ja ehdottomasti tekijänoikeudella suojattuja, eli tuleeko jokaiseen kuvaan hankkia erikseen julkaisulupa?
2. Jos kuvateoksia manipuloidaan, säilyykö tekijänoikeuden suoja?
3. Milloin voidaan katsoa, että tekijänoikeus poistuu eli kuvateos on irrotettu alkuperäisestä kontekstistaan ja muodostaan muiden kuvateosten kanssa oman taiteellisen kokonaisuutensa?

TEKIJÄNOIKEUSNEUVOSTON LAUSUNTO

Tekijänoikeusneuvosto toteaa aluksi, että hakija ei ole lausuntopyyntönsä yhteydessä toimittanut tekijänoikeusneuvostolle mitään konkreettista materiaalia, johon tekijänoikeusneuvosto olisi voinut ottaa kantaa. Tekijänoikeusneuvostolla on kuitenkin ollut mahdollisuus tutustua eräisiin scratch-tekniikalla toteutettuihin videoteoksiin, jotka sisältyvät Nykytaiteen museo Kiasman koelmiin. Tähän materiaaliin on kuulunut myös yksi musiikkivideo. Osassa näistä videoteoksista kuvamateriaalia on käytetty sitaatinomaisesti ja osassa teos koostuu yksinomaan tai lähes yksinomaan vanhoista filmikatkelmista.

Muutoin tekijänoikeusneuvosto esittää lausuntonaan seuraavan.

Tekijänoikeudesta

Tekijänoikeuslain (TekijäL, 404/1961) 1 §:n mukaan sillä, joka on luonut kirjallisen tai taiteellisen teoksen, on tekijänoikeus teokseen. Taiteellisina teoksina suojataan muun muassa elokuvateoksia, valokuvateoksia ja muita kuvataiteen teoksia.

Kirjallisen tai taiteellisen tuotteen on tekijänoikeussuojaa saadakseen yllettävä teostasoon eli ylitettävä ns. teoskynnys, eli sen on oltava tekijänsä henkilön luomistyön itsenäinen ja omaperäinen tulos. Itsenäisyys- ja omaperäisyysvaatimuksen katsotaan yleensä täyttyvän, jos voidaan olettaa, ettei kukaan muu työhön ryhtyessään olisi tehnyt samanlaista teosta. Ratkaisu teoskynnyksen ylittymisestä tehdään tapauskohtaisella harkinnalla.

Tekijänoikeus ei suojaa ideoita, aiheita tai periaatteita, vaan kirjallisen tai taiteellisen tuotteen itsenäistä ja omaperäistä ilmaisumuotoa. Täten esimerkiksi kaksi henkilöä voi maalata taulun samasta aiheesta tekijänoikeuden asettamatta siihen estettä.

Tekijänoikeuden sisällöstä säädetään TekijäL:n 2 ja 3 §:ssä. Lain 2 §:ssä säädetään tekijän taloudellisista oikeuksista. Säännöksen mukaan tekijänoikeus tuottaa, TekijäL:n 2 luvussa säädetyin rajoituksin, yksinomaisen oikeuden määrätä teoksesta valmistamalla siitä kappaleita ja saattamalla se yleisön saataviin, muuttamattomana tai muutettuna, käännöksenä tai muunnelmana, toisessa kirjallisuus- tai taidelajissa taikka toista tekotapaa käyttäen. Tekijän yksinoikeuden piiriin kuuluu siten kappaleen valmistamista teoksesta myös muutetussa muodossa.

TekijäL 2 §:n 3 momentin mukaan teos saatetaan yleisön saataviin, kun se esitetään julkisesti tai kun sen kappale tarjotaan myytäväksi, vuokrattavaksi tai lainattavaksi taikka sitä muutoin levitetään yleisön keskuuteen tai näytetään julkisesti. TekijäL 2 §:n 2 momentin mukaan kappaleen valmistamisena pidetään myös teoksen tallentamista laitteeseen, jolla se voidaan toisintaa. Kappa-

leen valmistamista on siten esimerkiksi teoksen tallentaminen tietokoneen muistiin.

Tekijän moraalisisista oikeuksista säädetään TekijäL:n 3 §:ssä. Säännöksen mukaan tekijä on ilmoitettava hyvän tavan mukaisesti, kun teoksesta valmistetaan kappale tai teos kokonaan tai osittain saatetaan yleisön saataviin. Lisäksi säännöksessä kielletään teoksen muuttaminen tekijän kirjallista tai taiteellista arvoa tai omalaatuisuutta loukkaavalla tavalla ja teoksen saattaminen yleisön saataviin tekijää sanotuin tavoin loukkaavassa muodossa tai yhteydessä.

Teos voidaan luoda useiden henkilöiden yhteistyönä. Tällainen useiden tekijöiden luovista panoksista muodostuva teos voi olla joko yhteisteos tai yhteenliitetty teos. Yhteisteoksesta säädetään TekijäL 6 §:ssä. Sen mukaan kahden tai useamman tekijän yhdessä luomaan teokseen, jossa tekijöiden osuudet eivät muodosta itsenäisiä teoksia, on tekijöillä tekijänoikeus yhteisesti. Kullakin heistä on kuitenkin valta vaatimusten esittämiseen oikeuden loukkauksen johdosta.

Yhteenliitetty teos on kyseessä silloin, kun tekijöiden panokset kokonaisuudesta ovat toisistaan erotettavissa. Tällöin kukin tekijöistä määrää muista riippumatta vain omasta osuudestaan. Esimerkkinä yhteenliitetystä teoksesta voidaan mainita kirja, jossa on sekä tekstiä että kuvitusta. Yhteenliitettyihin teoksiin ei sovelleta TekijäL 6 §:n yhteisteoksia koskevaa säännöstä.

Kokoomateoksista säädetään TekijäL 5 §:ssä. Säännöksen mukaan sillä, joka yhdistämällä teoksia tai teosten osia on aikaansaanut kirjallisen tai taiteellisen kokoomateoksen, on siihen tekijänoikeus, mutta hänen oikeutensa ei rajoita oikeutta ensiksi mainittuihin teoksiin. Vaikka kokoomateoksen tekijällä on oikeus omaan teokseensa, hänellä ei ole oikeutta määrätä siihen sisältyvien teosten tai teosten osien käytöstä kokoomateoksesta erillään.

TekijäL 43 §:n mukaan tekijänoikeus on voimassa, kunnes 70 vuotta on kulunut tekijän kuolinvuodesta. Jos kyse on TekijäL 6 §:ssä tarkoitettusta teoksesta eli yhteisteoksesta taikka elokuvateoksesta, tekijänoikeus on voimassa, kunnes viimeksi kuolleen tekijän kuolinvuodesta on kulunut 70 vuotta.

Kuvataiteen teoksista

Kuvataiteen tuote on TekijäL 1 §:n mukaisella tekijänoikeudella suojattu, jos se täyttää tekijänoikeussuojan yleiset edellytykset eli on tekijänsä luovan ilmaisun itsenäinen ja omaperäinen tulos. TekijäL:n esitöiden mukaan "kuvataiteeseen kuuluvaksi luetaan kaikenlainen muotoamistaide, niin kuin maalaukset, piirustukset, kivi- ja puupiirroukset sekä kuvanveistokset". (Komiteamietintö 1953:5: Ehdotus laiksi tekijänoikeudesta kirjallisiin ja taiteellisiin teoksiin, s. 45) Nykyisin kuvataiteen käsite on laajempi ja sen katsotaan sisältävän esimerkiksi ympäristötaiteen, tilataiteen, performanssin ja muun katoavan taiteen sekä mediataiteen.

Kuvataiteen teosten kohdalla teoskynnystä on totuttu pitämään alhaisena. (Haarmann, Pirkko-Liisa: Tekijänoikeus & lähioikeudet, s. 65. Oesch, Rainer: Oikeus valokuvaan, s. 293) Tekijänoikeusneuvosto on aikaisemmissa lausunnoissaan katsonut kuvataiteen teoksina tekijänoikeussuojaa saaviksi muun muassa piirroksen, jossa oli tyyllitelty pikkutyttö (lausunto 1991:4), lautapelin pelilaudan (lausunto 1994:7) sekä kahden yhdistyksen toiminnassaan käyttämät tunnukset (lausunto 2001:12).

Tekijänoikeusneuvoston lausunnossa 2001:15 oli kyse tekijänoikeudesta tietokonepeleihin ja CD-ROM -tallenteisiin. Tekijänoikeusneuvosto totesi, että sekä lausuntopyynnössä tarkoitetut tietokonepelit että CD-ROM -tallenteet voitiin katsoa yhteenliitetyiksi teoksiksi, joiden sisältämät kuvat saivat tekijänoikeussuojaa TekijäL 1 §:n nojalla kuvataiteen tuotteina.

Kun kuvataiteen tuote on tekijänoikeudella suojattu, tekijällä on TekijäL:ssa tarkoitettu määräysvalta teoksensa suhteen. Koska tekijällä on TekijäL 2 §:n mukaan oikeus valmistaa teoksestaan kappaleita myös muutetussa muodossa, kuvataiteen teoksen muunteleminen ja tämän muunnellun teoksen sisällyttäminen toiseen tuotteeseen, kuten musiikkivideoon, kuuluu tekijän yksinoikeuden piiriin ja edellyttää siten - lähtökohtaisesti - hänen lupaansa. Jäljempänä lausunnossa selostetaan eräitä TekijäL 2 lukuun sisältyviä rajoitussäännöksiä, joiden nojalla kuvataiteen teoksen toisintaminen saattaa kuitenkin olla sallittua ilman tekijän lupaa.

Valokuvateoksista ja valokuvista

Myös valokuvan tulee TekijäL 1 §:n nojalla tekijänoikeussuojaa saadakseen olla itsenäinen ja omaperäinen tekijänsä luomistyön tulos. Valokuvateosten teostason on katsottu asettuvan verraten korkealle (näin esim. tekijänoikeusneuvoston lausunnossa 1996:12). Oikeuskirjallisuudessa on todettu valokuvan teoskynnyksestä seuraavaa: "Valokuvan teostasokriteerit voivat toteutua valokuvan teknis-taiteellisissa muototekijöissä. Valokuvaajan persoonallinen leima voi näkyä kuvakulmassa, väreissä, valojen ja varjojen käytössä, kontrasteissa ja monissa muissakin elementeissä. Ratkaisevaa on muodon eikä sisällön omaperäisyys, vaikka näitä teoksen eri puolia onkin vaikea erottaa toisistaan." (Oesch, Rainer: Oikeus valokuvaan, s. 294)

Jos valokuva on TekijäL 1 §:n mukaisella tekijänoikeudella suojattu, valokuvateoksen tekijällä on TekijäL:ssa tarkoitettu määräysvalta teoksensa suhteen. Koska tekijällä on, kuten todettu, TekijäL 2 §:n mukaan oikeus valmistaa teoksestaan kappaleita myös muutetussa muodossa, valokuvateoksen muunteleminen ja sen sisällyttäminen muunnellussa muodossa toiseen tuotteeseen, kuten musiikkivideoon, kuuluu valokuvateoksen tekijän yksinoikeuden piiriin ja edellyttää siten hänen lupaansa.

Ne valokuvat, jotka eivät yllä teostasoon, saavat lähioikeussuojaa TekijäL 49 a §:n nojalla. TekijäL 49 a §:n mukaan valokuvaajalla on yksinomainen oikeus määrätä valokuvasta, muuttamattomana tai muutettuna, valmistamalla siitä kappaleita sekä näyttämällä sitä julkisesti. TekijäL 49 a §:n 2 momentin mukaan oikeus valokuvaan on voimassa, kunnes 50 vuotta on kulunut sen vuoden päättymisestä, jona kuva valmistettiin. TekijäL 49 a § 3 momentin mukaan TekijäL 49 1 §:ssä tarkoitettuihin valokuviin sovelletaan vastaavasti, mitä mm. TekijäL 2 §:n 2 momentissa ja moraalaisia oikeuksia koskevassa TekijäL 3 §:n 1 ja 2 momentissa säädetään.

Tekijänoikeusneuvoston lausunnossa 1996:7 oli kyse tekijänoikeudesta videotallenteisiin ja niistä syntyneeseen kuva-aineistoon. Tapauksessa henkilön tehtäviin oli kuulunut muun muassa erään yrityksen henkilökunnan kuvaaminen kuvallisten henkilötunnistekorttien tekemistä varten. Tekijänoikeusneuvosto katsoi, että videonauhalle kuvatut henkilökuvat olivat tavanomaisia valokuvia, jotka eivät yltäneet teostasoon. Tekijänoikeusneuvosto totesi, että kyseiset henkilökuvat saivat suojaa TekijäL 49 a §:n nojalla.

Oikeus valokuvaan tai valokuvan tekijänoikeus suojaa valokuvaa sellaiseenaan, muttei esimerkiksi valokuvan kohdetta, ideaa tai aihetta. Kuka tahansa saa siten ottaa valokuvan samasta kohteesta ja esimerkiksi samasta kuvakulmasta kuin toinen valokuvaaja. Sen sijaan valokuvaajan ottamasta valokuvasta ei saa valmistaa kappaleita ilman valokuvaajan suostumusta, koska TekijäL 2 § ja 49 a §:n mukaan kappaleen valmistaminen valokuvasta tai valokuvateoksesta, muuttamattomana tai muutettuna, kuuluu lain mukaan yksinoikeuden piiriin.

Tekijänoikeusneuvosto toteaa, että lausuntopyynnön tapauksessa valokuvien teosharkinnalla ei ole suurta merkitystä, sillä oikeus valmistaa kappaleita valokuvista, muuttamattomana tai muutetussa muodossa, koskee sekä TekijäL 1 §:n mukaisella tekijänoikeudella että TekijäL 49 a §:n mukaisella lähioikeudella suojattuja valokuvia.

Elokuvateoksista

Myös elokuvan on tekijänoikeussuojaa saadakseen oltava tekijänsä luovan ilmaisun omaperäinen tulos. Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että tekijänoikeuden suojaaman elokuvateoksen käsite kattaa nykyään suurimman osan elokuvallisin menetelmin valmistetuista tallenteista, joiden ilmiasu on edes jossain määrin omaperäinen. Aiheen omintakeinen käsittely ja sisällön nivoutuminen yhtenäisen juonen ympärille riittää yleensä tekemään elokuvasta tekijänoikeudellisesti suojatun teoksen. (Marjut Salokannel, Häviävät elokuvan tekijät, Helsinki 1990, s. 21) Myös televisio-ohjelmat voidaan yleensä katsoa tekijänoikeudella suojatuiksi elokuvateoksiksi. (Haarmann, Pirkko-Liisa: Tekijänoikeus & lähioikeudet, s. 63 - 64)

Elokuvateoksen yksittäisiä kuvia suojataan valokuvina. Oikeuskirjallisuudessa on todettu, että valokuvan suoja tulee kaikissa tapauksessa myös sellaisille filmituotteille, jotka eivät yllä teostasoon. (Oesch, Rainer: Oikeus valokuvaan, s. 168. Haarmann, Pirkko-Liisa: Tekijänoikeus & lähioikeudet, s. 63 - 64)

Tekijänoikeusneuvosto on käsitellyt elokuvateosten suojaa muun muassa lausunnoissaan 1992:3, 1995:9 ja 1998:6.

Tekijänoikeusneuvoston lausunnossa 1995:9 oli kyse videotallenteesta, joka koostui erääseen kongressiin osallistuneiden henkilöiden puheiden taltioinneista ja luennoitsijoiden luentojen välisistä osuuksista, joissa oli otoksia esimerkiksi maisemista, vanhoista arkistofilmeistä ja valokuvista. Videoon sisältyi myös runsaasti musiikkia. Tekijänoikeusneuvosto katsoi, että kyseinen videotallenne oli elokuvateos.

Myös tekijänoikeusneuvoston lausunnossa 1998:6 oli kyse videotallenteiden tekijänoikeussuojasta. Tallenteet sisälsivät esimerkiksi jäänmurtaajien historiaa käsittelevän dokumenttiohjelman, konserttitaltiointeja ja kanteleensoiton oppitunnin. Tekijänoikeusneuvosto katsoi, että kaikkia lausuntopyynnössä tarkoitettuja videotallenteita voitiin kokonaisuutena arvioiden pitää elokuvateoksina.

Kuten todettu, elokuvateoksen tai muun filmimateriaalin yksittäisiä kuvia suojataan valokuvina. Oikeuskirjallisuudessa on todettu elokuvateoksen ja valokuvan suhteesta ja elokuvan yksittäiskuvien tekijöistä seuraavaa:

"Valokuvan suoja merkitsee puheena olevassa yhteydessä sitä, että elokuvaan sisältyvän yksittäiskuvan reprodusointi vaatii myös valokuvan oikeudenhaltijan luvan. Elokuvan yksittäiskuvia on tapana käyttää elokuvan markkinoimiseen esimerkiksi lehdistössä, mutta elokuvan still-kuvilla voi olla sanottuakin laajempi käyttöalue.

Elokuvaan liittyvän valokuvan yksittäiskuvan oikeudenhaltija määräytyy elokuvan valmistusolosuhteiden ja sopimustilanteen perusteella. Elokuvan yksittäiskuvat ottaa yleensä erityinen kameramies. Hänen oikeutensa siirtyvät tavallisesti sopimuksin elokuvan tuottajalle. Tosin elokuvaa varten tapahtuva kameratyöskentely toteutetaan monesti ohjaajan, pääkuvaajan, kuvausavustajien jne. ryhmätyönä. Voi esiintyä huomattaviakin ongelmia sen suhteen, ketä voidaan pitää näiden yksittäiskuvien (valokuvien) valmistajina. Oikeudenhaltijan määrittäminen riippuu viime kädessä kunkin tahon konkreettisesta työpanoksesta ja sopimuksista. Ohjaaja, pääkuvaaja ja valaistuksesta vastuulliset henkilöt vaikuttavat työsuorituksillaan elokuvan kuva-aineistoon. Elokuvaajasta voi tulla myös elokuvan varsinainen tekijä TekijäL 1 §:n mukaan, mikäli hän on omaperäisellä toteutuksellaan vaikuttanut elokuvateoksen suojattavien elementtien syntyyn. --

--

Käytännössä elokuvan yksittäiskuvien käyttäminen edellyttää yleensä elokuvan tuottajan suostumusta, vaikka elokuvan alkuperäisiä oikeudenhaltijoita ovatkin elokuvan valmistusprosessiin osallistuneet luonnolliset henkilöt." (Oesch, Rainer: Oikeus valokuvaan, s. 168 - 170)

Eräistä tekijänoikeuden rajoitussäännöksistä

Tekijän yksinomaiseen oikeuteen määrätä teoksestaan on TekijäL:n 2 luvussa säädetty rajoituksia esimerkiksi sitaatti- eli lainausoikeuden muodossa. Yleinen sitaattioikeutta koskeva säännös on TekijäL 22 §:ssä, jonka mukaan julkistetusta teoksesta on lupa hyvän tavan mukaisesti ottaa lainauksia tarkoituksen edellyttämässä laajuudessa. TekijäL 8 §:n 1 momentin mukaan teos katsotaan julkistetuksi, kun se on luvallisesti saatettu yleisön saataviin. Julkaistuksi teos katsotaan puolestaan silloin, kun sen kappaleita on tekijän suostumuksella saatettu kauppaan tai muutoin levitetty yleisön keskuuteen (TekijäL 8 §:n 2 momentti). TekijäL 49 a § sisältää viittauksen TekijäL 22 §:ään, joten myös TekijäL 49 a §:n nojalla suojaa saavien valokuvien siteeraaminen on mahdollista TekijäL 22 §:n nojalla.

Sitaattioikeuden käyttämistä ei ole rajoitettu tiettyyn teoslajiin tai tiettyyn tekniikkaan, vaan periaatteessa kaikkia teoslajeja voidaan siteerata siteeraukseen soveltuvilla tekniikoilla. Myös kuvataiteen teoksista tai valokuvista voidaan ottaa sitaatteja esimerkiksi toiseen kuvataiteen teokseen TekijäL 22 §:n nojalla edellyttäen, että sitaattioikeuden käyttämiselle asetetut yleiset edellytykset eli vaatimukset sitaatin käytön "hyvän tavan mukaisuudesta" ja "tarkoituksen edellyttämästä laajuudesta" täyttyvät.

"Hyvän tavan mukaisuuden" on selitetty tarkoittavan sitä, että lainaamisen tulee toteuttaa niin sanottu vetoamisfunktio. Oikeuskirjallisuudessa Kivimäki (Uudet tekijänoikeus- ja valokuvauslait, s. 84) on todennut seuraavaa: "Tämä funktio sisältää oikeuden toisen henkilön teoksen toisintamiseen, arvostelemiseen tai edelleen kehittämiseen tarkoituksessa, joka on omiansa helpottamaan uuden teoksen valmistamista. Toisin sanoen siteerauksen tulee, ollakseen oikeutettu, olla apuna henkisessä luomistyössä." "Tarkoituksen edellyttämä laajuus" viittaa puolestaan sitaatin pituuteen. TekijäL:n esitöiden mukaan sallitun lainauksen laajuutta määriteltäessä olisi otettava huomioon sekä lainauksen tarkoitus että lainatun osan ja koko teoksen laajuuden välinen suhde. (Komiteanmietintö 1953:5, s. 56) Sitaattien sallittu laajuus ja käytötapa vaihtelevat suuresti eri teoslajeissa ja riippuen sitaattien käyttöyhteydestä.

Pelkistä sitaateista koostuvan työn ei yleensä katsota täyttävän laillisen siteerauksen edellytyksenä olevaa vetoamisfunktiota. Tämä käy ilmi TekijäL:n esitöistä, joiden mukaan "sallittua ei olisi tekijän tai tekijäin suostumuksetta julkaista yksinomaan lainauksista tai (sävellysteosten) katkelmista muodostettuja kokoelmia." (Komiteanmietintö 1953:5, s. 56) Tämä näkemys on tois-

tettu myös oikeuskirjallisuudessa. (Haarmann, Pirkko-Liisa: Tekijänoikeus & lähioikeudet, s. 135. Kivimäki, T.M.: Uudet tekijänoikeus- ja valokuvauslait, s. 84)

Uudemmissa TekijäL:n esitöissä on todettu nimenomaan kuvataiteen teosten siteeraamisesta seuraavaa: "Käytännössä taideteoksen siteeraamisella on sanan varsinaisessa merkityksessä vähän merkitystä. Yleensä taideteoksen käyttö sitaatinomaisesti edellyttää koko teoksen lainaamista. (---) Poikkeustapa-uksissa voidaan ajatella taideteoksen osan lainaamista toiseen taideteokseen. Esimerkiksi maalauksiin tai esinesommitelmiin voitaneen siteerata yksittäisiä hahmoja, kuva-aiheita tai muita vastaavia elementtejä toisista taideteoksista. Kollaasitekniikalla toteutettuun taideteokseen voi kuulua sitaattina osia kirjallisista teksteistä tai taideteoksista. Myös kuvataiteen alalla tulisi tällainen sitaattien käyttö sallia eräänä taiteellisen ilmaisuvapauden ja luomisprosessin apuvälineenä." (Komiteanmietintö 1991:33. Kuvataide ja tekijänoikeus, s. 78 - 79)

Arvioitaessa sitaattioikeuden sallittavuutta ja rajoja on ensiksi tarkasteltava sitä, onko siteerauksen kohde suojattu teos. Jos kohde ei yllä teostasoon, sen käyttämisellä ei ole tekijänoikeudellisia rajoituksia. Jos kyseessä on teos, kysymys siteeraamisoikeudesta tulee harkittavaksi edellä selostetun mukaisesti.

TekijäL 25 §:ään sisältyy erityinen rajoitussäännös, joka koskee taideteosten toisintamista esimerkiksi elokuvissa. TekijäL 25 §:n 2 momentin mukaan kun taideteoksen kappale on tekijän suostumuksella myyty tai muutoin pysyvästi luovutettu taikka taideteos on julkaistu, saa taideteoksen sisällyttää valokuvaan, elokuvaan tai televisioesitykseen, jos toisintamisella on valokuvassa, elokuvassa tai esityksessä toisarvoinen merkitys. Taideteos voidaan katsoa TekijäL 8 §:n 2 momentin mukaisesti julkaistuksi vain silloin, kun sen jäljennöksiä on tekijän luvalla saatettu kauppaan tai muutoin levitetty yleisön keskuuteen. TekijäL 49 a § sisältää viittauksen TekijäL 25 §:ään, joten myös TekijäL 49 a §:n nojalla suojaa saavien valokuvien toisarvoinen toisintaminen on mahdollista TekijäL 25 §:n nojalla.

TekijäL:n esitöiden mukaan TekijäL 25 §:n mukaisen toisintamisen toisarvoisuutta arvioitaessa on huomiota kiinnitettävä valokuvan kokonaisvaikutelmaan ja taideteoksen kuvauksen tarkoitukseen. Lupaa ei yleensä tarvita, jos taideteos näkyy kuvan taustalla tai se on muutoin toisarvoisessa merkityksessä kuvan kokonaisuuden kannalta. (Hallituksen esitys eduskunnalle 287/1994 vp., s. 74, yksityiskohtaiset perustelut)

Tekijän lupaa kuvataiteen teoksen tai valokuvan sisällyttämiseen musiikkivideoon ei siten tarvita, jos kyse on tekijän suostumuksella myydyin tai muutoin pysyvästi luovutetun taikka julkaistun taideteoksen tai valokuvan kappaleen toisintamisesta, joka tapahtuu musiikkivideossa ainoastaan toisarvoisessa merkityksessä. Tällaisesta sallitusta toisintamisesta voi olla kyse esimerkiksi

silloin, kun kuvataiteen teos tai valokuva näkyy musiikkivideolla esiintyvien henkilöiden taustalla.

TekijäL 11 §:n 2 momentin mukaan milloin teos toisinnetaan julkisesti TekijäL 2 luvun rajoitussäännöksen nojalla, on lähde mainittava siinä laajuudessa ja sillä tavoin kuin hyvä tapa vaatii. Saman pykälän 2. lauseen mukaan teosta ei myöskään saa tekijän suostumuksetta muuttaa enemmän kuin sallittu käyttäminen edellyttää. Tekijän nimen ja lähdetekoksen mainitseminen riippuu sekä alalla noudatettavasta hyvästä tavasta että lainauksen kohteena olevasta teoslajista.

Tekijänoikeusneuvosto on käsitellyt TekijäL 22 §:n ja 25 §:n 2 momentin soveltamista mm. lausunnossaan 1997:2, jossa oli kyse valokuvien käyttämisestä televisio-ohjelmassa. Lausunnossaan tekijänoikeusneuvosto katsoi, että valokuvien toisintaminen televisio-ohjelman kuvituksena, jolla korostettiin kuvissa esiintyvän henkilön ammatillisia saavutuksia, ei tapahtunut televisio-ohjelman kannalta TekijäL 25 §:n 2 momentissa tarkoitettussa toisarvoisessa merkityksessä. Valokuvia ei ollut käytetty televisio-ohjelmassa myöskään TekijäL 22 §:n sitaattisäännöksen mukaisesti, kun huomioon otettiin televisio-ohjelman pituus ja valokuvien käyttämisen laajuus. Valokuvien toisintamiseen olisi siten tarvittu valokuvaajan lupa. Myöskään valokuvaajan nimeä ei ollut ohjelmassa ilmoitettu sillä tavoin kuin hyvä tapa olisi vaatinut.

Teoksen muunteleminen / vapaa muuttaminen

TekijäL 4 §:n 1 momentin nojalla sillä, joka on kääntänyt teoksen, muunnellut sitä tai saattanut sen toiseen kirjallisuus- tai taidelajiin, on tekijänoikeus teokseen tuossa muunnellussa muodossa. Myös muuntelijan panoksen on suojaa saadakseen osoitettava omaperäisyyttä. Muuntelijan oikeus kattaa vain hänen oman suorituksensa, eikä se rajoita tekijänoikeutta alkuperäiseen teokseen. Kuten edellä on todettu, edellyttää muunnelman tekeminen teoksesta teoksen tekijän suostumusta. Kappaleiden valmistaminen TekijäL 4 §:n 1 momentin nojalla suojaa saavasta muunnelmasta edellyttää sekä alkuperäisen teoksen tekijän että muuntelijan suostumusta.

TekijäL 4 §:n 2 momentin mukaan "jos joku teosta vapaasti muuttaen on saanut aikaan uuden ja itsenäisen teoksen, ei hänen tekijänoikeutensa riipu tekijänoikeudesta alkuperäiseen teokseen." Tällaiseen hyödyntämiseen ei tarvita alkuperäisen teoksen oikeudenhaltijan suostumusta. Edellä mainitussa säännöksessä itse asiassa todetaan se tekijänoikeuden peruseriaate, että itsenäiset luomistyön tuotteet ovat tekijänoikeudella suojattuja.

Lain 4 §:n 2 momentin säännöstä on perusteltu TekijäL:n esitöissä seuraavasti: "Asian luonnosta johtuu, että kirjallinen ja taiteellinen luomistyö saa yleensä vaikutteita samalla alalla tapahtuneesta vanhemmasta tuotannosta eikä sen vuoksi ole siitä kokonaan riippumaton. (--) Aikalaiset ja jälkipolvet käyttävät

hyväkseen olemassa olevia tyylipiirteitä, aatteita ja taiteellisia vaikutteita ja näillä on hedelmöittävä vaikutus heidän työhönsä. Tämä kaikki on täysin luonnollista eikä sille voida asettaa kieltoa. Milloin uusi teos täyttää itsenäisyyden ja omaperäisyyden vaatimukset, täytyy tekijän, vaikkakin hän sitä muovaillessaan on äsken mainitussa mielessä käyttänyt hyväkseen aikaisempaa teosta, saada luomukseensa itsenäinen tekijänoikeus." (Komiteanmietintö 1953:5. Ehdotus laiksi tekijänoikeudesta kirjallisiin ja taiteellisiin teoksiin, s. 50)

Oikeuskirjallisuudessa on todettu, että jos muutetussa muodossa valmistetussa teoksessa on kyse samasta teoksesta kuin alkuperäisteos, alkuperäisteoksen tekijällä tai tekijänoikeuden haltijalla on määräysvalta myös ko. uusien teosten suhteen. Jos teokset mielletään samoiksi, tekijänoikeuden loukkauksen voidaan yleensä katsoa tapahtuneen. (Haarmann, Pirkko-Liisa: Tekijänoikeus & lähioikeudet, s. 76 ja 88)

Yksityiskohtaisten sääntöjen antaminen siitä, miten raja vapaan luomisen ja muuntelemisen välillä käytännössä on vedettävä, on varsin vaikeaa. Riidanalaisissa tapauksissa rajanveto jää lain esitöiden mukaan oikeuskäytännön varaan, jolloin tuomioistuimen on vapaasti harkittava kaikki asiaan vaikuttavat seikat. (Komiteanmietintö 1953:5. Ehdotus laiksi tekijänoikeudesta kirjallisiin ja taiteellisiin teoksiin, s. 50. Oesch, Rainer: Bildcitat, NIR 1997, s. 442-)

Oikeuskäytännöstä voidaan mainita korkeimman oikeuden ratkaisu 1979 II 64. Tapauksessa A oli maalannut taulun käyttäen esikuvanaan B:n valmistamaa julkistettua valokuvaa sekä asettanut sen julkisesti näytteille ja myytäväksi. Korkeimman oikeuden ratkaisun mukaan maalausta ja valokuvaa toisiinsa verrattaessa oli ilmeistä, ettei maalaus ollut voinut syntyä valokuvasta riippumatta. Muun muassa töissä kuvattujen lasten asennot ja vaatetus sekä osaksi tausta osoittivat huomattavia yhtäläisyyksiä. Toisaalta valokuvassa ja maalauksessa oli myös olennaisia eroavuuksia, etenkin lasten ilmeissä ja siinä, ettei maalaus ollut valokuvan tapaan yksityiskohtia tarkasti kuvaava. Huomioon ottaen, ettei A:n oikeus valmistamaansa valokuvaan koskenut sen aihetta ja että maalauksen ja valokuvan valmistusmenetelmien erilaisuudesta johtuen kuvaannollisesti vähäisetkin eroavuudet vaikuttivat olennaisesti kokonaisvaikutelmaan, korkein oikeus ei pitänyt B:n maalausta A:n valokuvan kappaleena, vaan valokuvan pohjalta syntyneenä itsenäisenä teoksena. B:n ei katsottu toimellaan loukanneen A:n tekijänoikeutta.

Vastaukset lausuntopyynnössä esitettyihin kysymyksiin

Kysymykset toistetaan selvyuden vuoksi.

1) Ovatko lausuntopyynnössä mainittuun käyttötarkoitukseen tulevat kuvateokset aina ja ehdottomasti tekijänoikeudella suojattuja, eli tulee jokaiseen kuvaan hankkia erikseen julkaisulupa?

Tekijänoikeusneuvosto toteaa, että lausuntopyynnössä mainittuun käyttötarkoitukseen tulevat kuvateokset, kuten esimerkiksi veistokset, patsaat, maalaukset ja valokuvat, ovat TekijäL 1 §:n mukaisella tekijänoikeudella suojattuja, jos ne ylittävät teoskynnyksen eli yltyvät teostasoon. Ratkaisu siitä, ylittääkö jokin taiteellinen tuote teoskynnyksen, tehdään tapauskohtaisella hinnalla.

Valokuvat, jotka eivät yllä teostasoon, saavat suojaa TekijäL 49 a §:n nojalla. Myös elokuvateosten ja televisio-ohjelmien yksittäiset kuvat ovat suojattuja valokuvina joko TekijäL 49 a §:n tai TekijäL 1 §:n nojalla.

Tekijän TekijäL 1 §:n mukaisen tekijänoikeuden ja valokuvaajan TekijäL 49 a §:n mukaisen oikeuden sisältöä on esitelty tarkemmin edellä. Tekijänoikeusneuvosto toteaa, että suojattujen kuvataiteen teosten tai valokuvien lausuntopyynnössä tarkoitetun kaltainen käyttäminen eli näiden teosten muunteleminen ja sisällyttäminen musiikkivideoon muutetussa muodossa on TekijäL 2 §:ssä tarkoitettua kappaleen valmistamista, joka kuuluu lähtökohtaisesti tekijän yksinoikeuden piiriin ja edellyttää luvan pyytämistä tekijältä, tekijänoikeuden haltijalta tai tekijöitä edustavalta järjestöltä. Visuaalisen alan taitelijoita ja valokuvaajia edustaa Suomessa Kuvasto ry.

Tekijän lupaa kuvataiteen teoksen tai valokuvan sisällyttämiseen musiikkivideoon ei kuitenkaan tarvita, jos kuvataiteen teoksen toisintamisella musiikkivideossa on toisarvoinen merkitys (TekijäL 25 § 2 momentti) tai jos se voidaan katsoa sallituksi TekijäL 22 §:n sitaattioikeutta koskevan säännöksen nojalla. Näitä kysymyksiä on käsitelty tarkemmin paitsi edellä, myös jäljempänä kysymykseen 3 annettavan vastauksen yhteydessä.

2) Jos kuvateoksia manipuloidaan, säilyykö tekijänoikeuden suoja?

Tekijänoikeusneuvosto toteaa, että tekijän TekijäL 1 §:n mukaisen yksinoikeuden ja valokuvaajan TekijäL 49 a §:n mukaisen oikeuden piiriin kuuluu TekijäL 2 §:n ja TekijäL 49 a §:n mukaan kappaleen valmistaminen teoksesta tai valokuvasta myös muutetussa muodossa. Suojattujen kuvateosten ja valokuvien manipuloiminen edellyttää siten luvan pyytämistä tekijöiltä ja valokuvaajilta taikka heitä edustavalta järjestöltä. Jos manipuloidussa kuvateoksessa tai valokuvassa voidaan katsoa olevan kyse samasta teoksesta tai valokuvasta

kuin mikä alkuperäisteos tai -valokuva on, alkuperäisen teoksen tekijällä tai valokuvaajalla on oikeus määrätä myös manipuloidussa muodossa valmistetusta teoksesta tai valokuvasta.

3) Milloin voidaan katsoa, että tekijänoikeus poistuu eli kuvateos on irrotettu alkuperäisestä kontekstistaan ja muodostaa muiden kuvateosten kanssa oman taiteellisen kokonaisuutensa?

TekijäL 4 §:n 2 momentin mukaan jos joku teosta vapaasti muuttaen on saanut aikaan uuden ja itsenäisen teoksen, ei hänen tekijänoikeutensa riipu tekijänoikeudesta alkuperäiseen teokseen. Tällaiseen hyödyntämiseen ei tarvita alkuperäisen teoksen tekijän tai tekijänoikeuden haltijan suostumusta.

Kuka tahansa saa siten esimerkiksi ottaa valokuvan samasta kohteesta ja samasta kuvakulmasta kuin toinen valokuvaaja. Sen sijaan kappaleiden valmistaminen toisen ottamista TekijäL 1 §:n tai TekijäL 49 a §:n nojalla suojatuista valokuvista tai muista kuvataiteen teoksista, muuttamattomana tai muutettuna, tekijän ja valokuvaajan yksinoikeuden piiriin ja edellyttää hänen lupaansa.

TekijäL 5 §:n mukaan sillä, joka yhdistämällä teoksia tai teosten osia on aikaansaanut kirjallisen tai taiteellisen kokoomateoksen, on siihen tekijänoikeus, mutta hänen oikeutensa ei rajoita oikeutta ensiksi mainittuihin teoksiin. Kokoomateos voidaan aikaansaada esimerkiksi yhdistämällä kuvataiteen teoksia ja valokuvia yhdeksi kokoomateokseksi. Tekijänoikeusneuvosto toteaa, että vaikka kokoomateoksen tekijällä on oikeus omaan teokseensa, hänellä ei ole oikeutta määrätä siihen sisältyvien teosten tai teosten osien käytöstä kokoomateoksesta erillään. Suojattujen kuvataiteen teosten ja valokuvien sisällyttäminen kokoomateokseen edellyttää lisäksi luvan pyytämistä kyseisten teosten tekijöiltä, tekijänoikeuden haltijoilta taikka tekijöitä edustavalta järjestöltä.

Tekijänoikeusneuvosto toteaa, että kun kyse on tekijänoikeussuojaa saavien kuvataiteen teosten, valokuvateosten tai muiden valokuvien sisällyttämisestä musiikkivideoon, lähtökohta on, että jokaisen kuvan käyttämiseen on saatava tekijän, valokuvaajan tai heitä edustavan järjestön lupa, ellei teoksen tai valokuvan käyttämistä voida katsoa sallituksi jonkin TekijäL:n rajoitussäännöksen, kuten sitaattioikeutta koskevan TekijäL 22 §:n tai toisarvoista toisintamista koskevan TekijäL 25 §:n 2 momentin nojalla.

Tekijänoikeusneuvosto toteaa, että TekijäL:n esitöissä (komiteanmietintö 1991:33) on kuvataiteen teosten luomisen ja siteeraamisen yhteydessä viitattu hieman vapaampaan sitaattioikeuden käyttämisen mahdollisuuteen kuin mihin TekijäL:n alkuperäiset valmistelutyöt viittaavat. TekijäL 22 §:n mukaisen sitaattioikeuden sallittavuutta ja rajoja arvioitaessa on ensiksi tarkasteltava sitä,

onko siteerauksen kohde suojattu teos. Jos kohde ei yllä teostasoon, sen käyttämisellä ei ole TekijäL 22 §:n säännöksestä johtuvia rajoituksia.

Edelleen tekijänoikeusneuvosto toteaa, että TekijäL 25 §:n 2 momentin mukaan sallitusta taideteoksen toisintamisesta voi olla kyse ainoastaan silloin, kun kuvataiteen teos tai valokuva näkyy esimerkiksi musiikkivideolla esiintyvien henkilöiden taustalla toisarvoisessa merkityksessä tai jos kuvataiteen teoksen tai valokuvan merkitys on muutoin kokonaisuuden kannalta toisarvoinen. Muuntyyppinen kuvataiteen teoksen tai valokuvan tarkoituksellinen ottaminen osaksi scratch-videota ei voine tekijänoikeusneuvoston käsityksen mukaan olla sallittua TekijäL 25 §:n 2 momentin nojalla.

Tekijänoikeusneuvosto toteaa, että kuvamateriaalin käyttämiseen ei tarvita tekijän tai muun oikeudenhaltijan lupaa silloin, kun kyse on tekijänoikeussuojan ulkopuolelle jäävän materiaalin käyttämisestä. Esimerkiksi jotakin filmimateriaalia voidaan tekijänoikeuden asettamatta siihen estettä käyttää vapaasti musiikkivideon luomisessa, jos käytettävän materiaalin suoja-aika on jo päättynyt taikka jos kyseinen materiaali ei ole alun alkaenkaan yltänyt teostasoon ja on siksi tekijänoikeussuojan ulkopuolella.

Tekijänoikeusneuvosto toteaa lopuksi, että yleisten sääntöjen antaminen siitä, miten raja vapaan luomisen ja muuntelemisen välillä käytännössä on vedettävä, ei ole käytännössä mahdollista, vaan ratkaisu on tehtävä kussakin yksittäistapauksessa erikseen. Tekijänoikeusneuvosto huomauttaa, että hakija ei ole toimitannut tekijänoikeusneuvostolle mitään konkreettista materiaalia, johon tekijänoikeusneuvosto olisi voinut ottaa kantaa. Tekijänoikeusneuvosto joutuu täten kysymyksen ratkaisemiseksi viittaamaan edellä selostettuihin oikeustapauksiin ja tekijänoikeusneuvoston aikaisempiin lausuntoihin.

Puheenjohtaja

Niklas Bruun

Sihteeri

Hertta Hartikainen

Lausunto on käsitelty tekijänoikeusneuvoston täysistunnossa. Asian ratkaisemiseen ovat osallistuneet Niklas Bruun (puheenjohtaja), Katariina Sorvari, Pekka Pulkkinen, Marit Hohtokari, Päivi Liedes, Valtteri Niiranen, Tuula Hämäläinen, Jaakko Eskola, Tiina Ryhänen, Kai Nordberg, Kalle Soikkanen, Anne Stenros ja Hanna Nuortila.